

A javítási műveletek jelöltségi hipotézise

Németh Zsuzsanna

MTA-DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport

Összefoglaló

A tanulmány a konverzációelemzés elméleti keretében négy javítási művelet, az ismétlés, a beszúrás, a csere és a törlés technológiáját hasonlítja össze, kísérletet téve egy olyan modell létrehozására, amely a javítási műveletek jelöltségét feltételezi. Ennek alapja, hogy a spontán társalgások során alkalmazott javítási jelenségek felfüggesztik a folyamatban levő forduló, és ezáltal a folyamatban levő cselekvés előrehaladását. Mivel a progresszivitás fenntartása általános preferencia a társalgásban, megszakítása jelölt nyelvhasználatot eredményez, amelyet a négy művelet esetében három bináris jegy rendszereként értelmezhetünk (retrospektivitás, redundancia, nem megfelelő szegmentum). A modell tesztelése egy magyar nyelvű korpuszon történt egy szubhipotézis segítségével, amelynek lényege, hogy az egyazon cselekvés során alkalmazott javítási műveletek kiválasztásában funkcióik mellett jelöltségük mértéke is szerepet játszik. A tesztelés eredménye támogatja a hipotézist.

Kulcsszavak: konverzációelemzés, önjavítás, ismétlés, beszúrás, csere, törlés, forduló, cselekvés, progresszivitás, jelöltség

1. Bevezetés

1.1. A tanulmány célja és felépítése

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a magyar anyanyelvű beszélők spontán társalgásaik során milyen önjavító technikákat alkalmaznak, és ezek milyen viszonyban állnak egymással. Míg a konverzációelemzés szakirodalmában az önjavítás mechanizmusa mindig is központi helyet foglalt el, az egyes javítási műveleteknek önmagukban viszonylag kevés figyelmet szenteltek. Kivételnek számítanak pl. a következő tanulmányok: Schegloff (2013) tíz javítási műveletet vizsgál, Lerch (2007) az ismétlést a magyarban, Fox et al. (2009) és Fox et al. (2010) az ismétlést és a cserét hét, ill. három nyelvben, Németh (2012) az ismétlést és a cserét a magyarban, Luke és Zhang (2010) a beszúrást a mandarinban, Wilkinson és Weatherall (2011) pedig a beszúrás technikáját az angolban. Látható, hogy még kevesebben voltak azok, akik több különböző javítási művelet összehasonlítását tűzték ki célul.

Az eddigi szakirodalom eredményei alapján négy önjavító műveletet (ismétlés, csere, beszúrás, törlés) választottam ki, hogy a konverzációelemzés elméleti keretében megvilágítsam a kiinduló kérdésfeltevés egy szűkebb szegmensét, majd kilépve a konverzációelemzés keretéből nem csupán a javítási technikákra, hanem általában véve a spontán beszéd progressziójának felfüggesztésére vonatkozóan vonjak le következtetéseket.

A dolgozat felépítése a következő. A releváns fogalmak meghatározása után a 2. részben bemutatom a felhasznált korpuszt és a vizsgálat módszereit. A 3. részben áttekintem a konverzációelemzés eddigi szakirodalmának az ismételésre és a cserére, ill. ezek összehasonlítására vonatkozó eredményeit. Ezután vizsgálódásomat kiterjesztem a törlésre és a beszúrásra, a 4. részben pedig felállítom a négy javítási művelet jelöltségét feltételező hipotézisemet, amelynek segítségével összehasonlíthatóvá válnak egymással. Ez már nem csupán a javítási műveleteket jellemzi, hanem a spontán beszéd progressziójának felfüggesztését is. A hipotézist az említett magyar nyelvű korpuszon tesztelem (5. rész), végül a 6. részben összegzem eredményeimet.

1.2. Elméleti háttér

1.2.1. A társalgás fogalma a konverzációelemzésben

A konverzációelemzés társalgásfogalma szerint a beszélgetés egy interakcióba ágyazott, strukturálisan szervezett folyamat (talk-in-interaction), melynek során a beszélgetőpartnerek szituációkat hoznak létre (vö. Iványi 2001a). Mivel az interakció ebben a keretben a partnerek között létrejövő aktusok sorozata (Schegloff 2007: 251), a verbális interakció szintén a partnerek között létrejövő aktusok sorozata. A beszélgetés legkisebb egysége a forduló. Egy fordulót alkot az, amit egy társalgásban részt vevő beszélő mond, amíg vagy átadja a szót a következő beszélőnek, vagy befejezi mondanivalóját szóátadás nélkül (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974). A konverzációelemzés elméleti keretében a *cselekvés* (action) az a „fő munka (main job), amelyet a forduló végez” (Levinson 2013: 107). A fő munka pedig az, amivel egy következő fordulónak „foglalkoznia kell ahhoz, hogy adekvát következő fordulónak számíton” (Levinson 2013: 107). A forduló mellékes munkát is végezhet (off-record doings), pl. egy válasz megadásával egyúttal arra is célozhatok, hogy a konverzációs partneremnek már tudnia kellett volna azt (Stivers 2011), Levinson (2013: 107) azonban megjegyzi, hogy ezekre „már nem könnyű direkt módon úgy reagálni, hogy ne térjünk el teljesen a beszélgetés irányától”. Minden forduló legalább egy cselekvést (fő munkát) kell, hogy tartalmazzon, de tartalmazhat többet is (Schegloff 2007). A fordulókstruktúrák egysége (turn-constructive unit, a továbbiakban TCU) a fordulónak az a minimális egysége, amely már tartalmaz egy cselekvést, illetve minden egység a fordulóban, amely egy cselekvést tartalmaz (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974; Schegloff 2007). Az (1) részlet 1. fordulójában C egy közlést (telling) (Schegloff 2007: 7) hajt végre, amire az A beszélő először egy egyetértéssel reagál. Ez már egy cselekvés, hiszen ha egy következő forduló ezzel foglalkozna, adekvát következő fordulónak számíthatna. Ezután egy hosszabb, többszörösen kiterjesztett TCU veszi kezdetét, amelynek cselekvése egy problémafölvetés, amelyre szintén reagálhatna egy adekvát következő forduló. Az A beszélő fordulójának cselekvéssorozata végül egy kérdéssel zárul, amelyet szintén kiterjeszt a beszélő: megindokolja, hogy miért a C beszélőt jelölte ki válaszadónak.

(1) (bea003n001)¹

C: bővül a család még jobban.

(0.3)

A: hát igen. de ez is olyan nehéz hogy igazából amikor már valaki: hosszabb ideje együtt van valakivel hogy hogy mikor jön az a el az a pont amikor már együtt is karácsonyoznak mer .hh azér egy darabig még mindig mindenki vissz- a saját családjával otthon és akkor maximum másnap találkoznak de (.) nem tudom ezt én még így nem tudom elképzelni de majd biztos hogyha má ilyen saját közös kuckó lesz akkor már úgy de (.) furi lesz azér. nálatok hogy van, Cili? ((nevetés)) mer te már férjnél vagy.

A társalgáselemzés cselekvésfogalmát (action) Schegloff (2007) élesen elkülöníti a beszédaktus-elmélet elsősorban elméleti szempontú cselekvésmegközelítésétől (act) (Austin 1962; 1979; Searle 1969; 1975; 1976; Searle–Vanderveken 1985). A beszédaktus-elmélet cselekvéssztyálokból és kategóriákból indul ki, ezeknek nevet ad (pl. ígélet, kérés, ajánlat stb.), majd olyan fogalmi komponensekre bontja az egyes kategóriákat, amelyek segítségével a konkrét cselekvések azonosíthatóvá válnak egy adott kategóriával. A társalgáselemzés ezzel szemben nem azt a kérdést teszi föl, hogy pl. mitől lesz egy kérés kérés, hanem empirikus úton megvizsgálja, hogy egy adott beszélgetés adott egységét az adott kontextusban hogyan hajtotta végre a beszélő, mit tett azáltal, hogy az adott módon, és éppen úgy formálta meg a fordulóját (vö. Drew 2013). Ebből az következik, hogy olyan cselekvéseket is felfedezhetünk, amelyeknek nincs nevük, és amelyekről a beszédaktus-elmélet nem tudott számot adni (Schegloff 2007: 8) (l. pl. az (1) példában a „problémafölvetés” cselekvését). Így a fordulóval végrehajtható cselekvések száma nem behatárolható (Schegloff 2007: xiv).

1.2.2. A javítás fogalma a konverzációelemzésben

A konverzációelemzés kézikönyve (*The Handbook of Conversation Analysis*) (Sidnell–Stivers 2013) a következőképpen határozza meg a javítást (repair): „azoknak az eljárásoknak (practices) az összessége, amelyekkel a társalgás egy résztvevője felfüggeszti a folyamatban levő cselekvésfolyamot (course of action) azért, hogy kezeljen egy, a produkció, észlelés vagy megértés során felmerülő lehetséges problémát” (Kitzinger 2013: 229). Ugyanez a forrás a javítás általános motívumát Schegloff (2007) alapján jelöli meg: a beszélők azért javítanak, „hogy az interakció ne fagyjon meg, ha probléma merül föl, hogy az interszubjektivitás megmaradjon vagy visszaálljon, és a forduló, a szekvencia és a cselekvés haladhasson tovább a lehetséges befejezés felé” (Schegloff 2007: xiv). A társalgáselemzés elméleti keretében tehát csupán azok a problémakezelő eljárások tekintendők javításnak, amelyek felfüggesztik a folyamatban levő forduló (vagy fordulószekvencia), és az ezzel végrehajtott cselekvés(ek) előrehaladását. A felfüggesztés céljának megjelölésekor pedig Schegloff három jelenséget említ, melyeket egymás szinonimájaként kezel: 1. az interakció továbbhaladásának biztosítása; 2. az interszubjektivitás

¹ A korpusz részletes bemutatását lásd a 2. szakaszban. Az átírási konvenciókat (pl. hangsúly, intonáció, tempó jelölése) a Függelék tartalmazza. A javítások a példákban félkövér betűkkel szerepelnek.

fenntartása, ill. visszaállítása; 3. a forduló, a szekvencia és a cselekvés továbbhaladása. A cselekvések végrehajtása tehát csak akkor lehet sikeres, ha végig fenntartjuk az interszubjektivitást, amely pedig az interakció fenntartásának elengedhetetlen feltétele. De mi is az interszubjektivitás, amely nélkül nincs interakció és sikeres cselekvés? A fogalmat Schegloff (1992) a társadalom- és humántudományok központi problémájaként említi. Arra utal, hogy a társadalom tagjai képesek a körülöttük levő valóságot egymással azonos módon értelmezni olyan mértékig, hogy rendelkezzenek egy közös valósággal. A konverzációelemzés nézőpontja szerint ez a közös értelmezés nem valamiféle közös kultúra elsajátításának terméke, hanem a társalgás szerveződésének procedurális eszközével hozzák létre és tartják fenn a beszélők. A fordulószekvenciákban az egyes fordulókkal nemcsak cselekszünk, hanem egyúttal azt is kinyilvánítjuk, hogy hogyan értettük az előző fordulót (Heritage 1984). Ha a beszélő úgy ítéli meg, hogy probléma lehet a megértésben (azaz a valóság azonos, közös értelmezése csorbát szenvedhet), még a forduló folyamán elkerülheti ezt egy önjavítással, és így elérheti, hogy a szándékolt cselekvés jusson el a recipienshez. Ha a recipiens itéli meg úgy, hogy nem tudja adekvátan értelmezni a fordulót, ő is kezdeményezhet javítást a soron következő fordulóban. Strukturális szempontból az utolsó lehetőség a javításkezdeményezésre a problémaforrástól számított harmadik forduló (Schegloff 1992). Ezekben az ún. harmadik pozíciós javításokban a javítást kezdeményező fél jelzi, hogy partnere rosszul (nem a szándékolt módon) értelmezte az első fordulót. Ez pedig a partner által produkált második fordulóból derült ki számára, hiszen minden fordulóval automatikusan azt is kinyilvánítjuk, hogy hogyan értettük az előzőt (l. fentebb). A javítás tehát arra szolgál, hogy a verbális interakció szekvenciális kontextusában a konverzációs partnerek megteremtsék, fenntartsák és megvédjék a valóság közös értelmezését, vagyis az interszubjektivitást (Schegloff 1992: 1338). Ez választ ad arra a kérdésre, hogy a javítás definíciójában mit jelent a probléma fogalma. Probléma minden, amit a beszélők úgy ítélnek meg, hogy az interszubjektivitás fenntartását veszélyezteti.

1.2.3. Az önkezdeményezett javítás (önjavítás)

A problémás fordulót produkáló személy nem mindig azonos a javítást kezdeményező féllel, ezért megkülönböztetjük az ön- és külkezdeményezett javítást (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977). Míg külkezdeményezett javításnál a javítást kezdeményező fél a partner fordulóját itéli problémásnak, önkezdeményezett javításnál a problémás fordulót produkáló résztvevő kezdeményezi a javítást. Az is jelentőséggel bír, hogy ki a javítás kivitelezője, és az is, hogy a probléma és a javítás kivitelezése milyen távol van egymástól a szekvenciában. A javítás legpreferáltabb formája az önkezdeményezett javítás (önjavítás) (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977), ezen belül is a problémával azonos TCU-ban kivitelezett önjavítás. Gyakoriságát az is elősegíti, hogy a fordulóban a probléma utáni első lehetséges lezárási pontig, vagyis az első beszélőváltásra alkalmas helyig elsődlegesen a problémát produkáló beszélőnek van lehetősége a javításkezdeményezésre (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974). Mivel az önjavítás² a fordulóval végrehajtott cselekvést függeszti föl,

² Fontos, hogy ez csak az önjavításra érvényes, a küljavításra nem, hiszen pl. a javító mellék-szekvenciákban a forduló fő munkája maga a javítás.

önmagát nem célszerű cselekvésnek tekinteni, noha kétségtelen, hogy szerepe nélkülözhetetlen az interakcióban, hiszen nélküle nem valósulhatna meg a fordulóval végrehajtott cselekvés. Elsősorban azonban funkcionális fogalom, hiszen a forduló progresszivitásának felfüggesztésének jelenségét az teszi javítássá, ha funkciója a problémakezelés.

Az azonos fordulóban kezdeményezett önjavítást a beszélők javítási műveletek formájában „hajtják végre” (Schegloff 2013: 41), amelyeknek az a feladatuk, hogy „foglalkozzanak egy vélt problémával a társalgás egy folyamatban levő fordulójában, vagy megváltoztassák a fordulót olyan módon, hogy a változtatás következményekkel bírjon az interakcióra nézve” (Schegloff 2013: 43). A konverzációelemzés tehát a forduló bármiféle felfüggesztéssel járó megváltoztatását önjavításnak tekinti (Schegloff 2013: 47). A jelen tanulmány ezt a javításfogalmat használja, a javítási műveleteket pedig Schegloff (2013) alapján az azonos fordulóban történő önjavítás megvalósulási formáinak tekinti. Schegloff (2013: 43) megjegyzi, hogy jelenlegi tudása alapján tíz „fő” javítási művelet van, ez azonban azt sugallja, hogy lehet ennél több is. A Schegloff (2013) által bemutatott javítási műveletek a következők: ismétlés (recycling), csere (replacing), kihagyás (deleting), keresés (searching), zárójelzés (parenthesizing), szekvenciaugrás (sequence-jumping), újraformázás (reformatting), újrendezés (reordering), beszúrás (inserting), törlés (aborting). Az 1.1.-ben lefektetett céloknak megfelelően a jelen dolgozatban a fenti tíz javítási művelet közül négyet vizsgálok, ezek a csere, a törlés, a beszúrás és az ismétlés.

Cserénél (replacing) a beszélő a folyamatban levő TCU valamely, részben vagy egészben artikulált elemét azonnal, egyéb, nem javításkezdeményezésre szolgáló elemek beillesztése nélkül helyettesíti egy másik, különböző elemmel, miközben a TCU-t nem hagyja el (Schegloff 2008a). A javítás célszegmentuma tehát a beszélő által az adott kontextusban nem megfelelőnek, oda nem illőnek ítélt. A csere általában szelekciós vagy artikulációs problémák kiküszöbölését jelenti (Fox et al. 2009). A (2) példa kontextusát egy karácsonyi beszámoló adja, amely arról szól, hogyan lehetséges karácsony este valamennyi rokon végiglátogatása.

(2) (bea003n001: 152)

C: akkor mi is úgy csináltuk hogy nálunk mindig (.) hamarabb jött egy picit a Jézuska mint náluk, = mert a nagyszüleim meg mentek a vacsora után vissza Budára. .h és akkor mi ott megkarácsonyoztunk, megvacsoráztunk, és utána mentü:nk (nevetve) és akkor újra: a másik családnál- (.) ugyanez a felvonás hogy vacsora .hh s akko má így elég rosszul voltunk, .h és akkor már utána így együtt **vo- vándoroltu:nk**

Láthatjuk, hogy a 6. sorban a beszélő kicseréli a *vo-* elemet *vándoroltu:nk*-ra. Az, hogy a javított szegmentum mely lexéma kezdetét takarja, még a diskurzuskontextus ismeretében sem határozható meg. A konverzációelemzés alapelveivel összhangban nem bocsátkozhatunk találgatásokba a beszélő szándékaira vonatkozóan, ha azokat adatforrásunk nem támasztja alá egyértelműen (vö. Have 1999). Az azonban nyilvánvaló a példában, hogy a TCU megőrződött, és csak a megszakított elemet helyettesítette a beszélő. Ez azért fontos, mert ez különbözteti meg a cserét következő javítási műveletünktől, a törléstől.

Törlésnél (aborting) tehát az egész TCU-t elhagyja a beszélő, és újrakezdi az adott cselekvés kivitelezését más formában, újraformálja a TCU-t (Laakso-Sorjonen 2010: 1153). A cseréhez hasonlóan itt is helyettesítés történik, de az egész TCU-é, a beszélő az adott cselekvés egész megkezdett formáját ítéli nem megfelelőnek. Mindebből nyilvánvaló, hogy csak akkor beszélhetünk törlésről, ha ugyanazt a cselekvést kezdi újra a beszélő más formában. Nem szabad összekeverni azokkal az esetekkel, amikor a társalgás egy résztvevője nemcsak a TCU-t, hanem vele együtt a megkezdett cselekvést is elhagyja. Az (3) példában a beszélő a régi Skodákat jellemzi.

(3) (bea002f002: 77)

B: azér a mai autók azok már .h azok már vezetve vannak ( ) sokkal könnyebbek, .h nem (.) volt szervoféke például. szervokormány se volt, (0.2) a gázpedál is ö: **teljesen mechanikus úton került kapcsolatba a- az porlasztós volt nem befecskendezős**

A 3. sorban a beszélő egy (0.2) szünet után új cselekvésbe, ennek megfelelően új TCU-ba kezd. Ezt az elemzést az indokolja, hogy az idáig elhangzott részre adható egy adekvát válaszreakció (Levinson 2013), a pont a forduló egyik váltásreleváns helyét képezi. A (0.2) szünet arra utal, hogy nemcsak hogy váltásreleváns helyhez érteztünk, hanem valószínűleg a beszélőnek szándéka is a szóátadás. A szóátvétel azonban nem következik be, a forduló folytatódik. A beszélő a motor működését először hosszabban próbálja leírni, majd a névelőnél megszakítja a forduló progresszivitását, és más szavakkal, egyszerűbben formálja meg ugyanazt a cselekvést. Azt, hogy ugyanarról a cselekvésről van szó (a motor működésének leírásáról), az támasztja alá, hogy a megszakítás utáni rész parafrázisa a megszakítás előtti résznek: a porlasztós rendszer azt jelenti, hogy a gázpedál mechanikus úton kerül kapcsolatba a motor vezérlésével, a befecskendezős rendszernél pedig elektronikus úton. A beszélő először részletesen elkezd jellemezni, hogy a régi autóknál a gázpedál hogyan került kapcsolatba a vezérléssel, az utolsó szintaktikailag kötelező elem előtt azonban megszakítja ezt a jellemzést, és egy szóval leírja ugyanezt: az a rendszer porlasztós volt. Vagyis a megszakítás után a TCU újraformálódik, a cselekvés azonban ugyanaz marad.³

Beszúrásnál (inserting) a beszélő felfüggeszti a folyamatban levő TCU-t, visszaugrik annak egy korábbi pontjára, beilleszt oda egy szegmentumot, majd változatlanul megismétli a korábban elhangzott részt (Wilkinson-Weatherall 2011: 65). Ez azt jelenti, hogy a beszúrt elem nem az az elem, amely a fordulóban következne. A beszúrást általában módosításra szolgál (pl. egy referencia specifikálására) (Wilkinson-Weatherall 2011), a beszélő a beszúrt elem nélkül problémásnak ítéli a fordulót. A (4) példában a beszélő helyspecifikálásra használja, amikor elmeséli, hogyan találta meg autóvezetési vizsgájának helyszínét.

³ Az, hogy csak az utolsó szintaktikailag kötelező elem előtt hagyja el a beszélő a TCU-t, szintén ezt támasztja alá, hiszen az adott beszédhelyzetben semmi nem indokolja a cselekvés elhagyását ilyen minimális távolságra a sikeres kivitelezéstől.

(4) (bea001f001: 16)

B: buszmegálló, embereket megkérdeztem hogy ne haragudjanak már. (nyelés) melyik a Borszéki >út=HÁT EZ.< na de nem az tovább megy. tovább nincs Borszéki út. (0.2) >há mondom< a harminchatba kéne mennem. hát mondom (.) volt kirakva egy egyes szám, a túloldalon meg (0.2) asszem (.) nyolcnál ért véget a szá[moz Jás. >há =

A: [mhm]

B: =mondom< harrminchat? = hát hol van az ide? (.) há harmi- nem tudják. (.) visszamentem. mondták hogy az elején van valami: .h autós- >me mondtam hogy nekem vizsgázni kéne< van ott valami: autós intézet. = valami autóbiztonsági mittomén milyen intézet volt ott. .hh mondt- **ott mondták** hogy á: nem nem = aszondja menjen vissza,⁴

Láthatjuk, hogy a beszúrás sorában az *ott* első előfordulása után a beszélő záró intonációt alkalmaz. Ez és az utána következő hosszabb, hangosabb lélegzetvétel jelzi, hogy nemcsak új TCU, hanem új cselekvés is következik.⁵ Az új TCU első szegmentumát a beszélő ezután megszakítja (*mondt-*), vagyis felfüggeszti a folyamatban levő TCU-t, majd beszúrja az *ott* lexémát. Ezután változatlanul megismétli a beszúrt elem előtti szegmentumot, ezúttal azonban már be is fejezi a megkezdett szót (*mondták*). Ezért mondhatjuk, hogy „visszaugrott”, és a már megkezdett szó elé illesztette be a helyspecifikáló elemet. Noha az *ott* lexéma már kétszer elhangzott korábban a fordulóban, a vizsgált TCU-ban új elem. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a szó előző előfordulásai az intézet helyére utalnak, itt pedig azt a helyet jelöli (ti. a buszmegállót), ahol a megkérdezett emberek mondták, hogy á: *nem nem*, vagyis ahol útbaigazították a beszélőt.

Az ismétlés (recycling) ugyanazon lexikális vagy kvázi-lexikális elem vagy elem-sor egymást követő használata (Rieger 2003: 51). Csak akkor tekintendő javításnak, ha a javítás definíciójának megfelelően valamely, „a produkció, észlelés vagy megértés során felmerülő lehetséges probléma” kezelésére szolgál (Kitzinger 2013: 229). A beszélő időnyerési stratégiaként olyan problémák kezelésére alkalmazhatja, amelyek a soron következő egység kognitív és/vagy nyelvi tervezési idejének meghosszabbítását igénylik (Rieger 2003: 47) például szókeresési folyamatokban (vö. Iványi 2000; 2001b), vagy amikor a soron következő beszélőváltásra alkalmas hely elhalasztására van szükség (Rieger 2003: 47). Ezeket összefoglaló néven halasztó funkcióknak is nevezhetjük. Az ismétlés további problémakezelő funkciója lehet a tekintetkérés (Goodwin 1981) és az átfedéskezelés (Schegloff 1987). Míg az előbbiben a recipiens hiánya, az utóbbiban az egyszerre beszélés jelenti a problémát. Schegloff (2013: 59) az ismétlés mint javítási művelet bemutatása során megjegyzi, hogy átfedésnél az ismétlés a forduló „túlélését” (surviving) segíti elő (5. példa).

(5) (bea008f006: 519)

A: mert (.) mert az marhára el- elszigeteli a[: **a**] az anyát

B: [pont erről beszélek]

⁴ Bár a példában több beszúráshoz hasonló jelenség látható, a beszúrás fenti definícióját csak a félkövérrel szedett rész elégíti ki.

⁵ Mivel a hétköznapi társalgásokban a szintaktikai egységek gyakran nem esnek egybe a prozódiai egységekkel, az új szintaktikai egységeket nem jeleztem nagybetűvel.

Az eddig felsorolt valamennyi eset eleget tesz a javítás definíciójának, mivel az ismétlés mindegyikben felfüggeszti a folyamatban levő forduló előrehaladását, mégpedig problémakezelés céljából. A konverzációelemzés szakirodalma ezért az ismétlést önmagában is a javítás egy lehetséges formájaként tartja számon (pl. Fox et al. 2009; 2010; Kitzinger 2013; Schegloff 2013). Fontos azonban, hogy az ismétlés csak akkor tekinthető javításnak, ha nem a mondandó nyomatékosítására szolgál, hiszen ilyenkor nem problémát kezelünk vele, és a cselekvés előrehaladását sem függeszti föl, sőt, a megismételt elem többszöri használata a cselekvés szerves részét képezi (Rieger 2003). Ezt illusztrálja a (6) példa, amelyben az autóvezetés nehézségeiről beszélgetnek a társalgás résztvevői.

(6) (bea002f002: 83)

B: megvoltak ezek a (0.2) melyik vonalat hova kell egyeztetni és hogy tudok befordulni. .h az nem volt könnyű megtanulni. = főleg az ilyen (.) beparkolásos manőver ilyen (.) mittőminek hívják ezt .h

A: [mhm

C: [de ez a szervofék ez- **ez** nem veszélyes? hogy így csak >nyomod nyomod< és akkor mikor állsz meg? = vagy (0.2)

B: [hát

C: [( ) ebbe nem volt gond? = vagy (nevetés)

Az 5. sorban a mutató névmás megismétlésénél a beszélő megszakítással függeszti föl a forduló progresszivitását, ami gyakori jelölője a javításkezdeményezésnek (Kitzinger 2013: 239). A névmás második előfordulása pedig nem része a fordulóval végrehajtott cselekvésnek, a beszélő a cselekvés kivitelezésében viszont mégis szükségesnek ítéli, ami szintén indokolja a jelenség javításként történő elemzését. Láthatjuk viszont, hogy ugyanebben a sorban a *nyomod nyomod* ige kétszeri használata nemcsak megszakítás nélküli, hanem a beszélő átlagos beszédtempójához képest gyorsabb is. Ez és az ismétlés kontextusa arra utal, hogy a beszélő itt a fék használatának folyamatosságát és intenzitását fejezi ki, vagyis a második előfordulás is része a fordulóval végrehajtott cselekvésnek, ezáltal tehát nem javításról van szó.

1.2.4. A javítás komponensei

A javításnak három komponense különíthető el: javított szegmentum (repaired segment) (Rieger 2003: 48), más néven javítandó (repairable) vagy problémaforrás (trouble-source) (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977: 363) (A); javításkezdeményezés (repair initiation) (B); javító szegmentum (repairing segment) (Rieger 2003: 48), más néven a javítás eredménye (repair outcome) (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977: 364) (C).

(7) (SZTEPSZI1: 613)

K: csak ez abba más mint a többi szerintem hogy **ne- ö mehetsz**
énekesként is

↓ ↓ ↓
A B C

A (7) példa cseréjében látható, hogy a javítandó vagy problémaforrás (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977: 363) nem a probléma forrására (pl. zaj), hanem

a javítás célszegmentumára utal. Ahogyan a (2), a (3) és a (7) példa mutatja, a cserénél és a törlésnél mindig van ilyen szegmentum. Ez azzal magyarázható, hogy a problémát mindkettőben egy nem megfelelőnek ítélt szegmentum jelenti, amelyet a beszélő egy másik, megfelelőnek ítélt szegmentummal helyettesít, javít. A javított szegmentumok a példákban a következők: (2): *vo*; (3): *teljesen mechanikus úton került kapcsolatba a*; (7): *ne*. Nem minden javításnál van azonban ilyen szegmentum (Rieger 2003: 48), mivel a kezelt probléma nem mindig látható a felszínen (Kitzinger 2013: 232). A probléma *megléte* azonban a javításkezdeményezésből és a javító szegmentumból, vagy már csupán a javító szegmentumból is kikövetkeztethető (Rieger 2003: 48; vö. Lerner–Kitzinger 2010). Az utóbbi azokra a javításokra jellemző, amelyek nem tartalmaznak hallható hibát.⁶ Ilyen a bemutatott négy javítási művelet közül a beszúrás és az ismétlés. Alkalmazásukkor, amennyiben a javításkezdeményezés nem explicit, a probléma megléte csak utólag, a javítás végrehajtásával válik nyilvánvalóvá a recipiens számára (vö. Kitzinger 2013: 232). Schegloff et al. (1977: 363) ezért a hibajavítást (error correction) a javítás (repair) egy fajtájának tekinti. A hibajavítás „egy hiba (error, mistake) helyettesítése azzal, ami korrekt” (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977: 363). Azt, hogy mi számít hibának, azaz nem megfelelő szegmentumnak egy beszélgetésben, mindig a javítást kezdeményező fél ítéli meg. A javítás mint terminus azonban a jelenségeknek ennél tágabb körét célozza meg (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977: 363). Ha a beszélő felfüggeszti a folyamatban levő forduló vagy fordulószekvencia progresszióját azért, hogy kezeljen egy, az interszubbektivitás fenntartását veszélyeztető problémát, már javításról beszélünk.

Az explicit javításkezdeményezés önjavításnál a forduló, küljavításnál a fordulószekvencia folytonosságának olyan felfüggesztése, amely egy, „a megelőző beszéd-résztől való lehetséges eltérést” jelez (Schegloff 2000: 207). Ez azt jelenti, hogy a progresszió explicit jelzés nélkül is felfüggeszthető. A küljavító javításkezdeményező formulákat megkülönböztetjük aszerint, hogy mennyire pontosan utalnak a problémaforrásra (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977). Eszerint a formulák egy skálára helyezhetők a leggyengébbtől (legkevésbé pontos) a legerősebbig (legpontosabb) (Kitzinger 2013: 249). Önjavításnál a javításkezdeményezést jelölhetik ún. fennakadásjelzők (hitches). Ide tartoznak a hangnyújtások (sound stretches) és a kitöltőelemek (fillers). A hezitáció vagy a megszakítás (cut-off)⁷ szintén gyakori jelzője a potenciális javításnak. Azért beszélünk csupán potenciális javításról, mert ezek az elemek még nem indítják el magát a javítást, csupán figyelmeztetik a recipienst a javítás lehetőségére. Ez visszafelé is igaz: a javításkezdeményezés lehet hallgatóságos (tacit) is. Ilyenkor expliciten semmi nem utal arra, hogy a progresszivitás felfüggesztődött, mégpedig javítás céljából (Kitzinger 2013: 239). Rieger (2003) is utal ezekre az esetekre, amikor megjegyzi, hogy a javításkezdeményezést jelezheti

⁶ Emiatt ezeknél a jelenségeknél a „javító szegmentum” elnevezés (Rieger 2003) nem szerencsés.

⁷ A megszakításos javításkezdeményezés (cut-off) nem tévesztendő össze a javítás definíciójában található megszakítás-fogalommal, amely a folyamatban levő forduló, ill. szekvencia folytonosságának felfüggesztésére, megszakítására utal (interruption). Az utóbbi bekövetkezhet megszakításos javításkezdeményezés, sőt, javításkezdeményezés nélkül is (az utóbbi esetben természetesen javításról sem beszélhetünk).

kitöltőelem, megszakítás, ill. ezek kombinációja is, de az is előfordulhat, hogy nem észlelhető (Rieger 2003: 48). Ez nem azt jelenti, hogy ilyenkor nincs javításkezdeményezés, hanem azt, hogy annak nincs jele a felszínen. A javításkezdeményezést a (2), (3), (4) és (6) példában megszakítás, az (5)-ben hangnyújtás, a (7)-ben pedig egy megszakítás és egy kitöltőelem jelzi. A (8) és (9) példában azonban csupán a javító szegmentumból következtetünk a javítás tényére.

- (8) (bea005f004: 257)
 B: mókás jelmezekbe öltöztünk és **és** egymást (.) licitáltuk túl (.) különböző
 (.) extrém (.) formákkal. ↓
 C
- (9) (SZTEPSZI1: 655)
 A: és (.) m: eléggé (.) m: hajlékony vagyok és mindig az volt a baj hogy (.)
 hogy így túl **valamit mindig túlc**sináltam
 ↓
 C

A bemutatott négy javítási művelet közül tehát a cserénél és a törlésnél mindig van javított szegmentum, ezek a műveletek három komponensből állnak, hibajavítások. A beszúrás és az ismétlés azonban kétkomponensű, nem hibajavítás, de javítás.

2. A felhasznált korpusz és a vizsgálat módszerei

A tanulmány empirikus vizsgálataihoz használt magyar nyelvű korpusz teljes hossza 4 óra 58 perc és 42 másodperc. A spontán, hétköznapi társalgások egyenként 3, egymással baráti viszonyban levő résztvevővel zajlottak. A korpusz összesen 38 felnőtt 17 interakcióját tartalmazza, melyekből 9 az SZTE Pszichológiai Intézetének Mérei Ferenc Viselkedéselemző Laboratóriumában készült (az innen származó példákat az SZTEPSZI1, illetve SZTEPSZI2 kóddal jelölöm), 8 beszélgetés pedig a BEA spontánbeszéd-adatbázis részét képezi (Gósy 2008), ezeket a bea001, bea002 stb. kezdetű kódok jelzik.

A korpuszban azonosítottam, majd írásban rögzítettem valamennyi olyan ismétlést, beszúrást, cserét és törlést, amelyet a beszélők azonos fordulóban kezdeményezett önjavításként használtak. Kimaradtak azok a javítási jelenségek, amelyekben több javítási művelet kombinálódott egymással, vagyis amikor a javítás komponenseit más javítási jelenség komponensei választották el egymástól. Ezekkel a korlátozásokkal összesen 1246 műveletet rögzítettem, 790 ismétlést, 171 cserét, 146 törlést és 139 beszúrást.

3. A javítási műveletek egymással való összevetése

3.1. Az ismétlés és a csere

Fox és munkatársai (2009) a javításkezdeményezés helyét vizsgálták az azonos fordulóban kezdeményezett önjavításként előforduló ismétlésekben és cserékben. Ennek során két tartományt különítettek el azon a szón belül, amelyben a

javításkezdeményezés történik. A két tartományt az a pont választja el egymástól, amelyen túl a recipiens a szót már befejezettnek észleli. A pont előtti javításkezdeményezések a szó felismerhető befejezettsége előtti, a ponton túliak pedig a szó felismerhető befejezettsége utáni javításkezdeményezések. Fontos, hogy a terminusban a felismerhetőség nem a szó felismerhetőségére utal, hanem a szó befejezettségének felismerhetőségére. Amikor tehát a beszélő a szó felismerhető befejezettsége után hajt végre javításkezdeményezést, a recipiens nem a szót ismeri föl (bár kísérelésként nagy valószínűséggel ez is megtörténik), hanem a szó befejezettségét, vagyis azt, hogy a szó artikulációja befejeződött. A szó felismerhető befejezettsége utáni javításkezdeményezéseket definíció szerint a szó utolsó hangjában vagy közvetlenül az utolsó hangja után hajtja végre a beszélő, ezeket más szóval késői javításkezdeményezésnek, az ennél korábbiakat pedig korai javításkezdeményezésnek nevezzük (Fox et al. 2009: 71). A kutatás 7 nyelvre terjedt ki, ezek az angol, a bikol, a szocsiapam csinanték, a finn, az indonéz, a japán, valamint a mandarin. Mivel az ismétlés legtöbb funkciója halasztó jellegű, pl. segíthet a beszélő számára időt nyerni a kognitív és/vagy nyelvi tervezéshez (Rieger 2003: 47), esetében a szerzők késői javításkezdeményezést vártak. A cserénél viszont azt jósolták, hogy a beszélők nem akarnak felelősséget vállalni a javított szegmentumért, és inkább a korai javításkezdeményezést részesítik előnyben. A hét nyelv vizsgálata a várt mintázatokat mutatta, noha azok helyenként egyes nyelvspecifikus jellemzők hatására torzítottan jelentek meg. A magyar nyelvre irányuló hasonló kutatás mind az ismétlés, mind a csere esetében alátámasztja Foxék eredményeit (Németh 2012). Fox et al. (2010) az önjavításként megjelenő ismétlés és csere kvantitatív elemzését tűzte ki célul az angolban, a németben és a héberben. A vizsgált változók a javítási művelettípusok és a célszó szintaktikai osztálya voltak. Mindhárom nyelv beszélői a tartalmas szavak cseréjét és a funkciószavak ismétlését részesítik előnyben. Mivel mindhárom nyelvre jellemzőek a tartalmas szavak előtt álló funkciószavak, Fox és szerzőtársai azt jósolják, hogy azokban a nyelvekben, amelyek rendelkeznek tartalmas szavakat megelőző funkciószavakkal,⁸ a beszélők gyakrabban ismételnék funkciószavakat, mint tartalmas szavakat (Fox–Maschler–Uhmann 2010: 2504). Ezt korábbi kutatások is megerősítik (Fox–Hayashi–Jaspersen 1996; Rieger 2003; Lerch 2007; Gyarmathy 2009; Fox et al. 2009), amelyek között Fox et al. (2009) megjegyzi, hogy a funkciószó-ismétlés hatékony eszköz a soron következő tartalmas szó elhalasztására.⁹ Azokban a nyelvekben viszont, amelyek nem rendelkeznek ezzel a lehetőséggel (pl. a japán, ahol a funkciószavak inkább a tartalmas szavak mögött állnak), a beszélők nem használják ezt a stratégiát (Fox–Hayashi–Jaspersen 1996). A magyar illeszkedik az említett nyelvek közé. Gyakorik a fráziskezdő funkciószavak: a határozott és a határozatlan névelő, valamint a mutató névmás + határozott névelő főnévi csoportot vezet be, a kötőszavak pedig tagmondat elején állhatnak (Lerch 2007).

⁸ Ezek főként olyan nyelvek, amelyekben az ige elöl, ill. középen áll.

⁹ Halasztásra pedig azért lehet nagyobb szükség a tartalmas szavak esetében, mert a kategóriát nyitott szóosztályok alkotják, így a tervezés során bármely kontextusban több alternatíva áll a beszélők rendelkezésére, és nagyobb kihívás megtalálni a megfelelőt. Ráadásul az egyes szavak előfordulása tekintetében a tartalmas szavak ritkábbak, mint a funkciószavak (Fox et al. 2009: 103).

Ennek megfelelően a magyar beszélők gyakrabban ismételnék funkciószavakat, mint tartalmazó szavakat (Lerch 2007; Gyarmathy 2009; Németh 2012). A (10) példában magyar funkciószó-ismétlést láthatunk. A funkciószó-ismétlést szinte mindig javításként elemezzük, mivel a funkciószavakat ritkán ismétlik a beszélők nyomtatékosítás céljából.

(10) (SZTEPSZI2: 795)

A: és az a baj hogy **hog**y értelmes ember

Noha sem Fox et al. (2009), sem Fox et al. (2010) nem vizsgálta az ismétlés és a csere gyakoriságát, önjavítás-gyűjteményeik valamennyi nyelv esetében sokkal több ismétlést tartalmaznak, mint cserét (vö. Fox et al. 2009: 63; Fox–Maschler–Uhmann 2010: 2490). A magyar kutatások azáltal, hogy valamennyi olyan ismétlést és cserét figyelembe vettek korpuszaikban, amelyeknek komponenseit semmi nem választotta el egymástól, az említett javítási műveletek gyakorisági vizsgálatát is céljuknak tekintették. Ennek eredménye szintén azt mutatja, hogy a magyar beszélők sokkal gyakrabban alkalmaznak önjavításaikban ismétlést, mint cserét (Németh 2012: 2024, valamint a jelen kutatás):

	Ismétlés	Csere
angol	111	36
héber	128	27
német	98	44
indonéz	117	29
szociapam csinanték	185	16
japán	147	53
mandarin	115	35
bikol	162	23
finn	116	46
magyar ⁽¹⁾	415	142
magyar ⁽²⁾	790	171

1. táblázat

Az ismétlések és cserék száma Fox et al. (2009), Fox et al. (2010), Németh (2012), valamint a jelen kutatás önjavítás-gyűjteményében¹⁰

Hogy az ismétlés és a csere közötti gyakorisági különbségre magyarázatot találjunk, célszerű összehasonlítani az ismétlés és a csere funkcióját. Ha megnézzük, hogy a két javítási művelet használatával a beszélők milyen (vélt) problémákat kezelnek, a következőket állapíthatjuk meg. Az ismétlés, amikor funkciója a nyelvi és/vagy kognitív tervezési idő meghosszabbítása (Rieger 2003), szerepet játszhat potenciális felszíni (észlelhető, hallható) problémák megelőzésében (pl. egy nem megfelelő szó produkciója). A csere ellenben, mivel hibajavítási funkciót lát el, egy

¹⁰ A források nyelvenkénti bontásban: angol, héber, német – Fox et al. (2010); indonéz, szociapam csinanték, japán, mandarin, bikol, finn – Fox et al. (2009); magyar – Németh (2012)⁽¹⁾ és a jelen kutatás⁽²⁾.

már meglevő felszíni problémát kezel (Németh 2012). Ez magyarázatul szolgálhat arra, hogy az eddig vizsgált nyelvekben az ismétlés preferáltabb javítási műveletnek tűnik, mint a csere. Ez az összehasonlítás azonban csupán az ismétlés és a csere összevetésére alkalmas, más javítási műveleteket ugyanezen elvek mentén nem tudunk beemelni a vizsgálatba. Tovább gyengíti a hipotézist, hogy az ismétlésnek csupán egyetlen funkcióját veszi figyelembe. Azok az ismétlések például, amelyek a legközelebbi beszélőváltásra alkalmas hely elhagyására szolgálnak (Rieger 2003), nem töltenek be preventív funkciót semmilyen felszíni problémára nézve. Ahhoz, hogy bármely két javítási műveletet össze tudjuk hasonlítani egymással az egyes előfordulásaiktól és az azokban betöltött szerepeiktől függetlenül, egy közös, inherens tulajdonságukra van szükségünk, amely minden javítási műveletet egyformán jellemez. Hogy ezt az inherens tulajdonságot megtaláljuk, nézzük újra a javítás definícióját! Javításnak tekintjük azokat az eljárásokat, amelyekkel a beszélő megszakítja a folyamatban levő cselekvés előrehaladását, hogy kezeljen egy, a produkció, észlelés vagy megértés során felmerülő lehetséges problémát (Kitzinger 2013: 229). Ez azt jelenti, hogy amikor alkalmazunk egy javítási műveletet, a folyamatban levő forduló, és ezáltal a folyamatban levő cselekvés progresszivitása felfüggesztődik, a megszakítás helyétől (a javításkezdeményezéstől) egészen a javítási művelet befejezéséig a cselekvés nem halad előre. Így a folyamatban levő forduló progresszivitásának megszakítása a javítási műveleteknek egy olyan közös tulajdonsága, amely, ha találunk hozzá mértékegységet, összehasonlíthatóvá teheti egymással az egyes műveleteket. Mivel a forduló progresszivitása arra utal, hogy a forduló valamennyi komponensét azonnal a következő releváns komponens követi (Lerner 1996; Schegloff 2007; Stivers–Robinson 2006; Kitzinger 2013), a progresszivitás felfüggesztése mint tulajdonság jellemezhető anélkül, hogy figyelembe vegyünk az egyes előfordulásokban betöltött funkciókat, csupán a javítási műveletek technológiáját kell görcső alá vennünk. A mértékegység megtalálásához azt kell tehát megvizsgálnunk, hogy mi történik pontosan a javításkezdeményezés pillanatától a felfüggesztett forduló folytatásáig az egyes műveletek technológiájában. A következő részben megkísérlem feltárni azokat a (technológiai) jegyeket, amelyek a folyamatban levő forduló, és ezáltal a folyamatban levő cselekvés progresszivitásának felfüggesztését mint tulajdonságot alkotják az ismétlésben, a beszúrásban, a cserében és a törlésben.

3.2. A progresszivitás megszakításának jegyei négy javítási műveletben

3.2.1. *Ismétlés*

Mi történik, amikor a beszélők ismétlést alkalmaznak? Mik azok a jegyek az ismétlés technológiájában, amelyek megakadályozzák, hogy a cselekvés előrehaladjon? Nézzük újra a (8) példát!

(8) (bea005f004: 257)

←

B: mókás jelmezekbe öltöztünk [és] és egymást (.) licitáltuk túl (.) különböző (.) extrém (.) formákkal.

Mivel ennél az ismétlésnél semmi nem jelöli a javításkezdeményezést, a javító szegmentumból következtetünk a javítás tényére (l. 1.2.4.). Ez arról is árulkodik, hogy pontosan mettől meddig tart a progresszivitás felfüggesztése, vagyis hol történt a javításkezdeményezés. Megállapíthatjuk, hogy ismétlésnél a javításkezdeményezés pillanatában a beszélő visszatér a TCU egy korábbi pontjára (ezt a lépést jelzi a nyíl a példában), ezért technológiai szempontból a javítási művelet *retrospektív*. Fontos, hogy csak technológiai szempontból, hiszen a kezelt problémát tekintve a szakirodalom prospektívnek tekinti, mivel valamennyi funkciója az utána következő beszédrész felé orientálódik (l. pl. halasztás) (Fox et al. 2009: 74). Tovább vizsgálva a progresszivitás megszakítását alkotó jegyeket az ismétlés esetében, megállapíthatjuk, hogy ugyanazon elem önjavításként megismételt produkciója (vagyis amikor nem nyomatékosítást fejezünk ki vele), a forduló által végrehajtott cselekvés előrehaladása szempontjából redundáns. Ha az elem második (vagy harmadik) előfordulása hiányozna, maga a *cselekvés*, amelyet a forduló végrehajt, ugyanaz a cselekvés lenne. Ez korántsem jelenti azonban azt, hogy az önjavításként megismételt elemek feleslegesek lennének a cselekvés *kivitelezésében*, a forduló konstrukciójában. Az ismétlésnek ez a tulajdonsága éppen azokat a korábbi kutatásokat támasztja alá, amelyek amellett érvelnek, hogy a redundancia nemcsak a nyelv (pl. tematikus szerepek és szelekciós jegyek egyidejű jelenléte), hanem az egész megismerés (pl. látás) szerves részét képezi, és gondoskodik a rendszer biztosabb működéséről (vö. Jackendoff 2011: 590). Az ismétlés mint javítás esetében a *redundancia* jegye az interszubjektivitás fenntartásához járul hozzá.

A redundancia szerepe a progresszivitás megszakításában talán nehezebben ragadható meg, mint a retrospektivitásé. Önálló jegyként való létjogosultságát megérősítik azok a jelenségek, amikor a redundancia önmagában, bármiféle retrospektív lépés nélkül megakasztja a cselekvés előrehaladását. Ilyen jelenség például a szünetkitöltő elemek önmagukban történő használata (öő., hm stb.), amely az ismétléshez hasonlóan szintén szolgálhat a soron következő elem elhalasztására.

(11) (SZTEPSZI2: 770)

C: nem nem amin Rúzsza Magdi ment ő: két évvel ezelőtt

Összességében tehát az ismétlésnél két jegyet állapíthatunk meg, amelyek a cselekvés progresszivitásának felfüggesztését mint tulajdonságot alkotják, ezek a *retrospektivitás* és a *redundancia*.

3.2.2. Beszúrás

Tekintsük újra a (4) példa beszúrását!

(4) (bea001f001: 16)

←←←

B: .hh |mond|-| ott mondták hogy á: nem nem

Beszúrásnál a beszélő a javításkezdeményezés pillanatában szintén visszatér a TCU egy korábbi pontjára (a példában a javításkezdeményezés megjelenik a felszínen egy megszakítás formájában). Wilkinson és Weatherall definíciója tartalmazza ezt a lépést, amikor úgy jellemzi a beszúrást, hogy a beszélő „felfüggeszti a folyamatban levő beszédrészt azért, hogy visszamenjen, és hozzátegyen még valamit a fordulóhoz, mielőtt folytatja azt” (Wilkinson–Weatherall 2011: 65). Mivel a

beszúrás semmit nem változtat a TCU-n azon kívül, hogy plusz eleme(ke)t ad hozzá, az a tény, hogy a beszélő visszaugrik a TCU egy korábbi pontjára, majd visszatér, szükségszerűvé teszi, hogy a beszúrás inherensen tartalmazzon egy megismételt beszédrészt. Ezért a beszúrás technológiája csupán annyiban különbözik az ismétlésétől, hogy plusz elem(ek) kerülnek a TCU-ba, ez azonban önmagában még nem függeszteni föl a forduló progresszivitását. A cselekvés azért nem haladhat előre ideiglenesen, mert ezek az elemek *utólag* kerülnek a TCU-ba. A beszúrás ezért az ismétléshez hasonlóan a retrospektivitás és a redundancia jegyét viseli.

3.2.3. Cseré és törlés

Nézzük újra a (2) példában található cserét!

(2) (bea003n001: 152)

←←

C: .h és akkor már utána így együtt |vo-| vándoroltu:nk

A javításkezdeményezés pillanatában a cserénél is visszatér a beszélő a TCU egy korábbi pontjára, és helyettesíti azt a beszédrészt, amely a TCU e korábbi pontja és a javításkezdeményezés közé esik (a javításkezdeményezés a (2) példában is megjelenik a felszínen egy megszakítás formájában). Mi akadályozza meg a cselekvés előrehaladását ebben az esetben? A fentiek következtében ez a javítási művelet is retrospektív, a helyettesített beszédrész pedig nem része a fordulóval végrehajtott cselekvésnek, tehát redundáns. A helyettesített elem továbbá nemcsak hogy nem része a fordulóval végrehajtott cselekvésnek, hanem azt egyenesen a „rossz” irányba mozdítja. A cselekvés nemcsak hogy nem halad előre, hanem olyan irányba halad, amelyet a beszélő a javításkezdeményezés pillanatában rossznak, nem megfelelőnek ítél. Ez plusz jegyet jelent a forduló progresszivitásának függesztésére nézve, amelyet „nem megfelelő szegmentumnak” fogok nevezni. A cserénél így azt feltételezem, hogy három jegy alkotja a progresszivitás megszakításának tulajdonságát, ezek a retrospektivitás, a redundancia, valamint a *nem megfelelő szegmentum* jegye. Fontos, hogy a redundancia és a nem megfelelő szegmentum csak azokra az esetekre érvényes, amikor a beszélő valóban meg akarja változtatni a kérdéses szegmentumot. Ha csupán azért választja a cselekvésnek ezt a kivitelezési módját, mert úgy akarja eljuttatni a helyettesített szegmentumot a hallgatóhoz, hogy ne kelljen felelősséget vállalnia az adott elem közléséért, még javításról sem beszélhetünk.¹¹ Ekkor ugyanis a beszélő nem azért szakítja meg a folyamatban levő forduló progresszivitását, hogy egy lehetséges problémát kezeljen. Erre a beszélői stratégiára Jefferson (1974) hívja föl a figyelmet, aki megjegyzi, hogy ilyenkor a helyettesített szegmentum már felismerhető, de még nem „felismerhetően befejezett”, vagyis a hallgató felismeri, de nem észleli befejezettségét. Ez lehetővé teszi a beszélő számára, hogy „nem hivatalos” úton juttassa el a szóban forgó elemet a hallgatóhoz, vagyis úgy, hogy ne kelljen érte felelősséget vállalnia az interakcióban. Jefferson példájában a politikai felelősség elkerüléséről

¹¹ A javításként megjelenő cserénél a beszélő nagy valószínűséggel szintén nem akar felelősséget vállalni a helyettesített szegmentumért (vö. Fox et al. (2009) 3.1.-ben bemutatott kutatása), de ekkor nem is akarja eljuttatni a helyettesített szegmentumot a recipienshez.

van szó: „*k-Negro woman*” (Jefferson 1974: 193). Az azonban, hogy hogyan azonosítható be a helyettesített elem szándékossága, kérdéses.

A törlés tekinthető egy TCU másik, különböző TCU-val történő helyettesítésének. Mivel a TCU-t bármilyen szintaktikai forma alkothatja, lehet pl. lexikai vagy frázisszintű is (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974), technológiai szempontból a törlés nem különbözik a cserétől, ugyanazokat a jegyeket viseli (retrospektivitás, redundancia, nem megfelelő szegmentum). A 2. táblázatban a négy vizsgált javítási műveletet és a hozzájuk tartozó jegyeket láthatjuk.

	Ismétlés	Beszűrés	Csere	Törlés
Redundancia	+	+	+	+
Retrospektivitás	+	+	+	+
Nem megfelelő szegmentum	-	-	+	+

2. táblázat

A progresszivitás felfüggesztésének jegyei az ismétlésben, a beszűrésben, a cserében és a törlésben

Noha a négy javítási művelet különbözik egymástól abból a szempontból, hogy milyen problémák kezelésére alkalmazza őket a beszélő, feltételezésem szerint a progresszivitás felfüggesztésének tulajdonságát az ismétlés és a beszűrés, valamint a csere és a törlés esetében ugyanazok a jegyek alkotják.

4. A javítási műveletek jelöltségi hipotézise

4.1. A progresszivitás preferenciája

Az ismétlést jellemezve Schegloff (1979) megjegyzi, hogy bármilyen oka is legyen a javítási művelet alkalmazásának, az mindig megszakítja a folyamatban levő forduló progresszivitását, a cselekvés előrehaladása pedig általános preferencia a társalgásban.

A szekvenciák szintjén a progresszivitás preferenciája a fordulók racionális elrendeződésében nyilvánul meg. Ez a szerveződés arra irányul, hogy minden forduló kapcsolódjon az előtte lévő és az utána következő fordulóhoz (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974). A párszekvenciák komponenseit például preferált egyben tartani: ha egy forduló egynél több kérdést tartalmaz, és így egyszerre több válasz relevanciáját teremti meg elvárt következő cselekvésként, a beszélők általában az utolsó kérdésre válaszolnak először, hogy legalább az egyik párszekvencia folytonosságát megőrizzék (Sacks 1987 [1973]). A kérdés-válasz szekvenciák progresszivitására irányuló preferencia a beszélőváltási rendszert is befolyásolja. Ha egy több résztvevős társalgásban a kijelölt beszélő nem tudja megadni a választ a neki feltett kérdésre, egy nem kijelölt viszont képes rá, preferált, hogy az utóbbi válaszoljon, és így megőrizze a szekvencia folytonosságát (Stivers–Robinson 2006).

Kitzinger (2013) kiemeli, hogy míg az azonos fordulóban kezdeményezett önjavítás a forduló progresszivitását szakítja meg, a külkezdeményezett javítás a szekvenciáét. Amikor a beszélők egy lehetséges probléma kezelése érdekében

felfüggesztik a folyamatban levő forduló vagy szekvencia előrehaladását, nem tartják be a progresszivitás preferenciáját, mert az interszubjektívitás fenntartását fontosabbnak ítélik. Ez azt jelenti, hogy javításkor a progresszivitás elve konfliktusba kerül az interszubjektívitás elvével (Heritage 2007).

4.2. Jelöltség

Mivel a progresszivitás megszakítása a fentiek értelmében egy preferencia be nem tartása, jelentéssel bír a társalgásban (Schegloff 2007). A beszúrási műveletét vizsgálva Schegloff a progresszivitás megszakítását jelölt nyelvhasználatnak nevezi (Schegloff 2008b).

Ha a progresszivitás preferenciájának be nem tartása jelölt nyelvhasználat a társalgásban, akkor minden javítási jelenség jelölt nyelvhasználat, amely a fent bemutatott jegyek segítségével jellemezhető az ismétlés, a beszúrási, a csere és a törlés esetében. Ez alapján azt feltételezem, hogy a forduló progresszivitásának preferenciája legalább három megszorítást jelent: 1. Ne legyél retrospektív! 2. Ne produkálj redundáns elemet! 3. Ne produkálj nem megfelelő elemet! Mivel a jelöltség fogalmával bináris opozíciókat írhatunk le (Jakobson 1984 [1932]; Trubetzkoy 1969 [1939]), és a progresszivitás megszakításának tulajdonsága a négy javítási művelet esetében felfogható három bináris jegy rendszereként (a retrospektívitás, a redundancia, valamint a nem megfelelő szegmentum jegyének megléte, ill. hiánya), ezért azt feltételezem, hogy a vizsgált műveletek technológiája leírható a jelöltségi elmélet segítségével. Egy adott művelet jelöltségének mértéke attól függ, hogy a három jegy közül hányat rendelhetünk hozzá. Míg a törlés és a csere a hipotézis szerint [+retrospektív, +redundáns, +nem megfelelő], a beszúrási és az ismétlés [+retrospektív, +redundáns, –nem megfelelő]. Eszerint a csere és a törlés jelöltebb, mint az ismétlés és a beszúrási.

5. A jelöltségi hipotézis tesztelése

A hipotézis felállítása után felmerül a kérdés, hogy hogyan tudnánk tesztelni azt a korpusz segítségével. Első ránézésre az egyes jelöltségi kategóriák gyakorisági vizsgálata megbízható módszerek tűnik. Ha a kevésbé jelölt műveletek gyakrabban, a jelöltebbek pedig ritkábban fordulnak elő a korpuszban, az támogatni fogja a hipotézist (vö. Greenberg 1966). Alaposabb megfontolás után azonban rá kell jönnünk, hogy a leírt stratégia ebben az esetben félrevezető lenne, hiszen csak négy műveletünk és két jelöltségi kategóriánk van. A nem vizsgált javítási műveletek (vö. Schegloff 2013) bármelyik kategóriába tartozhatnak (vagy további kategóriák állíthatók fel általuk), így figyelmen kívül hagyásukkal félrevezető eredményeket kapnánk. Más megoldást kell találnunk.

Drew és munkatársai (2013: 92) kiemelik, hogy a cselekvés kivitelezésének, vagyis a forduló létrehozásának (turn design), megkonstruálásának (turn construction) részleteibe az önjavítás tanulmányozása nyújtja a legközvetlenebb betekintést. A legtöbb önjavításban ugyanis két alternatív fordulóverzió látható: az, amelyet a beszélő elvet, és az, amelyet aztán előnyben részesít. Az ilyen javítások tehát megváltoztatják a fordulót. Fontos azonban, hogy csupán a forduló kivitelezéséről van szó, és nem magáról a cselekvésről. A szerzők következtetése ugyanis éppen

az, hogy az önjavítás megmutatja a beszélők orientációját ahhoz, hogy melyik az a fordulókonstrukció, amely a legjobban végrehajtja azt az interakciós munkát, amelynek elvégzésére a fordulót tervezik. A cselekvés tehát, amelyet a beszélő az adott fordulóval végrehajt, adott, a forduló során alkalmazott javítások pedig arra hivatottak, hogy közelebb juttassák a fordulót a cselekvésnek az adott szekvenciális környezetben a beszélő által legmegfelelőbbnek ítélt kivitelezéséhez. Ezt a munkát jellemzik a javítási műveletek funkciói. A csere és a törlés esetében egy nem megfelelőnek ítélt szegmentum helyettesítése, a beszúrás esetében pedig egy hiányzó szegmentum pótlása. A csere bemenetét (az első fordulóverziót) a helyettesített szegmentumot tartalmazó forduló alkotja, kimenetét (a második fordulóverziót) pedig a helyettesítő szegmentumot tartalmazó forduló. Törlésnél a bemenet a törölt TCU, a kimenet pedig az új TCU. A beszúrás bemenete a beszúrt szegmentum nélküli, kimenete pedig a beszúrt szegmentumot tartalmazó forduló. Vegyük észre, hogy mindhárom művelet esetében a probléma, amelyet kezelnek, a forduló formájára irányul. Noha az ismétlés nem formai problémát kezel, itt sem mondhatjuk, hogy a javítás érintetlenül hagyja a fordulót. Az nyilvánvaló, hogy az ismétlés bemenetéhez a megismételt elemnek csupán az első előfordulása tartozik hozzá. A kimenet megállapításához azt kell megvizsgálunk, hogy melyik az a fordulóverzió, amely a bemenethez képest közelebb van a cselekvésnek az adott szekvenciális környezetben a beszélő által legmegfelelőbbnek ítélt kivitelezéséhez. Ennek meghatározásában az jelenti a nehézséget, hogy a kezelt probléma ezúttal „a fordulón kívül” van. Valamennyi művelet esetében azonban az a fordulóverzió jelenti a kimenetet, amely megfelel a beszélő interakciós céljainak. Az ismétlés esetében ennek a célnak az a fordulóverzió felel meg, amely vagy 1. ellátja a beszélőt extra tervezési idővel, vagy 2. segít „átvésszelni” az átfedést vagy a recipiens hiányát, vagy 3. elhalasztja a soron következő váltásreleváns helyet. A kimenet tehát az a verzió, amely a megismételt elem valamennyi (egymást követő) előfordulását tartalmazza.

A jelen dolgozatban tehát amellettt érvelek, hogy mind a négy vizsgált javítási művelet változtat valamit a fordulón, hogy azt közelebb juttassa a forduló által végrehajtott cselekvés legmegfelelőbb kivitelezéséhez. Ebből az következik, hogy ha egy adott forduló konstrukciója során a beszélő egymás után több javítási műveletet alkalmaz, akkor minden egyes művelet az előző művelet által megváltoztatott fordulón változtat. Az egyes fordulóverziók így egymásba kapcsolódnak: az első művelet kimenetét jelentő verzió lesz a második művelet bemenete, a második művelet kimenete a harmadik bemenete, és így tovább, amíg meg nem születik a végleges verzió, és a forduló le nem zárul.

Ebből pedig az következik, hogy az egyazon cselekvés kivitelezése során alkalmazott javítási műveletek nem lehetnek függetlenek egymástól, még akkor sem, ha más és más jellegű problémát kezelnek. Szubhipotézisem szerint az egyazon forduló során alkalmazott javítási műveletek kiválasztásában funkcióik mellett jelölt-ségük mértéke is szerepet játszik. A következő tendenciákat feltételezem:

- [1] [a] Egyik javítási művelet sem kevésbé jelölt, mint az őt megelőző javítási művelet.
- [1] [b] Egyik javítási művelet sem jelöltebb, mint az utána következő javítási művelet.¹²
- [2] [a] Ha [1] teljesül, bármely javítási műveletet két különböző jelöltségű javítási művelet közül a kevésbé jelölt követ közvetlenül.¹³
- [2] [b] Ha [1] teljesül, bármely javítási műveletet két különböző jelöltségű javítási művelet közül a jelöltebb előz meg közvetlenül.¹⁴

Jelenleg két jelöltségi kategóriánk van, ezekre vonatkozóan a [2] azt jelenti, hogy amennyiben az [1] teljesül, két azonos jelöltségű javítási művelet gyakrabban fog egymás mellett állni, mint egy kevésbé jelölt után egy jelöltebb.

A szubhipotézis teszteléséhez megvizsgáltam minden olyan egymással szomszédos javítási műveletet a korpuszban, amely ugyanazon cselekvés kivitelezésében vesz részt. Ezeket a továbbiakban műveletpároknak nevezem. Azoknál a cselekvéseknél, ahol kettőnél több javítási művelet fordult elő, valamennyi egymást követő műveletet figyelembe vettem. A (12) cselekvésben a beszélő a kisgyerekekkel otthon levő nők háztartási tevékenységét jellemzi. Az első javítási művelet egy korai kezdeményezésű ismétlés, amely a névelő újraindítása (Gósy 2004). A következő azonnali (egyéb elem beszúrása nélküli) ismétlés a 3. sorban kezdődik (*akkor meg* elemsor), végül az azonnali ismétlések sorát az *így így* zárja. Ha tovább haladunk a TCU-ban, a *kitölt* lexéma megszakítása újabb javításkezdeményezésről árulkodik. Most egy hosszabb egység beszúrásáról van szó, amely a következő: *tehát a ha kevesebb dolgot kell ugyanannyi idő alatt csinálni, akkor ez így szétcsúszik és*. Ha valamennyi egymást követő műveletet figyelembe veszünk, akkor a példa cselekvésében a következő műveletpárok azonosíthatók: ismétlés → ismétlés (*a: az → akkor meg (1.5) akkor meg*), ismétlés → ismétlés (*akkor meg (1.5) akkor meg → így így*), ismétlés → beszúrás (*így így → kitölt- tehát a ha kevesebb dolgot kell ugyanannyi idő alatt csinálni, akkor ez így szétcsúszik és kitölti*).

(12) (bea008f006: 535)

C: és akkor ugye jön az **a: az** ördögi kör hogy .h ő otthon (.) gyereket nevelek meg takarítok meg főzök meg bevásárolok meg mosok meg nemtom, (.) .h és ugye ha nincs mellette munka akkor meg utána amikor már azt is kell csinálni **akkor meg (1.5) akkor meg** tehát (.) **így így kitölt- tehát a ha kevesebb dolgot kell ugyanannyi idő alatt csinálni, akkor ez így szétcsúszik és kitölti** azt az időt

A 3. táblázat a fenti kritériumok alapján megállapított műveletpárok megoszlását mutatja a korpuszban. Mivel a csere és a törlés, valamint az ismétlés és a beszúrás ugyanahhoz a jelöltségi kategóriához tartozik, a továbbiakban a 2-2 javítási műveletet együtt kezeltem: ismétlés/beszúrás: K1; csere/törlés: K2.

¹² Az [1][b] az [1][a] inverz megfogalmazása a tesztelés megkönnyítése érdekében.

¹³ A *közvetlenül* itt és a [2][b]-ben is abban az értelemben áll, hogy a két művelet között nincs más javítási művelet.

¹⁴ A [2][b] a [2][a] inverz megfogalmazása a tesztelés megkönnyítése érdekében.

ismétlés/beszűrés → ismétlés/beszűrés	K1 → K1	262
ismétlés/beszűrés → csere/törlés	K1 → K2	73
csere/törlés → csere/törlés	K2 → K2	35
csere/törlés → ismétlés/beszűrés	K2 → K1	46
Összesen		416

3. táblázat

Az egyazon cselekvés során alkalmazott szomszédos javítási műveletek a korpuszban

Noha a táblázat értékei csak az egyes műveletek korpuszbeli gyakoriságával együtt alkalmasak a tesztelésre, az, hogy 73 ismétlés/beszűrés → csere/törlés pár és csak 46 csere/törlés → ismétlés/beszűrés pár található a korpusz cselekvéseiben, támogatja a szubhipotézist.

- (13) A) $\frac{K1 \rightarrow K1}{K1 \rightarrow K2}$ B) $\frac{K1}{K2}$

Hogy az eredményeket a korpuszbeli gyakoriságokhoz képest is fontolóra vegyük, célszerű a következő módszert alkalmazni: ha meg akarjuk tudni, hogy egy bizonyos jelöltségi kategóriát (pl. K1) a két jelöltségi kategória közül (K1 és K2) melyik követi gyakrabban a cselekvésekben, meg kell néznünk az A) arányt (l. (13)). Ez a releváns kategóriákhoz tartozó szomszédos műveleteket tartalmazza. Számlálójában azoknak a műveletpároknak az előfordulása látható, amelyben a pár mindkét tagja a K1 jelöltségi kategóriába tartozik, nevezőjében pedig azoknak a műveletpároknak az előfordulása, amelyeknek első tagja a K1, második tagja a K2 kategóriába tartozik. Ha az A) értéke nagyobb mint 1 (a számláló nagyobb, mint a nevező), akkor az azt jelenti, hogy egy K1-et gyakrabban követ egy másik K1, mint K2. Ha a tört értéke kisebb mint 1 (a nevező nagyobb, mint a számláló), akkor egy K1-et gyakrabban követ K2, mint K1. A szubhipotézis teszteléséhez A)-t össze kell hasonlítanunk B)-vel. B) a releváns kategóriák valamennyi korpuszbeli előfordulását tartalmazza. Ha a B) értéke nagyobb mint 1, akkor a korpuszban (nemcsak a műveletsorozatokban, hanem az egész korpuszban levő valamennyi előfordulást figyelembe véve) többször fordul elő K1, mint K2.

Ha például $K1 \rightarrow K1 > K1 \rightarrow K2$ (vagyis az A) értéke nagyobb, mint 1), és $A) > B)$, akkor azt mondhatjuk, hogy a cselekvésekben egy K1 kategóriába tartozó művelet után gyakrabban következik egy szintén K1 kategóriába tartozó művelet, mint egy K2 kategóriába tartozó, és ez nem a korpuszbeli gyakoriságokból következik.

[1][a]	$\frac{K1 \rightarrow K1}{K2 \rightarrow K1}$	$\frac{K1}{K2}$
[1][b]	$\frac{K2 \rightarrow K2}{K2 \rightarrow K1}$	$\frac{K2}{K1}$
[2][a]	$\frac{K1 \rightarrow K1}{K1 \rightarrow K2}$	$\frac{K1}{K2}$
[2][b]	$\frac{K2 \rightarrow K2}{K1 \rightarrow K2}$	$\frac{K2}{K1}$

[1][a]	ismétlés/besz. → ismétlés/besz. csere/törlés → ismétlés/beszúrás	$\frac{262}{46}$	5,69	ismétlés/besz. csere/törlés	$\frac{929}{317}$	2,93
[1][b]	csere/törlés → csere/törlés csere/törlés → ismétlés/besz.	$\frac{35}{46}$	0,76	csere/törlés ismétlés/besz.	$\frac{317}{929}$	0,34
[2][a]	ismétlés/besz. → ismétlés/besz. ismétlés/besz. → csere/törlés	$\frac{262}{73}$	3,58	ismétlés/besz. csere/törlés	$\frac{929}{317}$	2,93
[2][b]	csere/törlés → csere/törlés ismétlés/besz. → csere/törlés	$\frac{35}{73}$	0,47	csere/törlés ismétlés/besz.	$\frac{317}{929}$	0,34

4–5. táblázat

A szubhipotézis [1] és [2] részének tesztelése

A 4. táblázat azt mutatja, hogy a fent bemutatott módszerrel hogyan lehet tesztelni a szubhipotézis egyes alpontjait, az 5. táblázatban pedig a 4-ben található mintázatokhoz tartozó előfordulásokat láthatjuk. A táblázatok bal oldala tartalmazza a szubhipotézist tesztelő mintázatokot, a jobb oldal pedig az egyes mintázatokhoz tartozó korpuszbeli értékeket. A bal oldalon a jobb átláthatóság érdekében mindig a hipotézis szerinti valószínűbb mintázat került a számlálóba, a kevésbé valószínű pedig a nevezőbe, bár a 0 és 1 közé eső számok esetében a bal és jobb oldali tört közötti különbség így kisebbnek tűnhet, mint fordított sorrendben. A törtek tizedes törtté alakítása az értékek könnyebb összehasonlíthatóságát szolgálja.

Nézzük először az [1][a]-t! Miközben 2,93-szor annyi ismétlés/beszúrás található a korpuszban, mint csere/törlés, az ismétlés/beszúrás → ismétlés/beszúrás párok száma 5,69-szorosa a csere/törlés → ismétlés/beszúrás pároknak a cselekvésekben. Ez azt jelenti, hogy egy ismétlést vagy beszúrást nagyobb valószínűséggel előz meg egy másik ismétlés vagy beszúrás a cselekvésekben, mint csere vagy törlés, és ez nem a korpuszbeli gyakoriságuk miatt van így. Hasonlóképpen, ahogyan a [2][a] mutatja, a cselekvésekben 3,58-szor annyi ismétlés/beszúrás → ismétlés/beszúrás pár fordult elő, mint ismétlés/beszúrás → csere/törlés, vagyis egy ismétlést vagy beszúrást szintén nagyobb valószínűséggel követ egy másik ismétlés vagy beszúrás, mint egy csere vagy törlés, és szintén nem a korpuszbeli gyakoriságuk miatt. Az [1][b]-hez és a [2][b]-hez tartozó értékeket szemügyre véve szembetűnő, hogy mindkettőnél a nem várt mintázat gyakoribb a cselekvésekben (a tört értéke mindkettőnél 0 és 1 között van). Ha azonban a hozzájuk tartozó korpuszbeli gyakoriságokat is figyelembe vesszük (amely szintén 0 és 1 között van), rá kell jönnünk, hogy az [1][b] és a [2][b] is támogatja a szubhipotézist. A korpuszban ugyanis az a kategória van többségben (ismétlés/beszúrás), amely a nem várt mintázatokban szerepel, de a számláló és a nevező közötti különbség a korpuszbeli értékek esetében jóval nagyobb, mint a bal oldalon. Ez pedig azt jelenti, hogy a korpuszban mért gyakorisági különbség a csere/törlés és az ismétlés/beszúrás kategóriája között jóval nagyobb különbséget indokolna a nem várt mintázatok javára a cselekvésekben, mint ahogyan azt a mérések mutatják.

6. Összegzés és kitekintés

Tanulmányomban kísérletet tettem egy olyan modell felvázolására, amely négy javítási művelet technológiáját jellemzi: az ismétlését, a beszúrását, a cseréjét és a

törlését. Feltevésem szerint a modell alkalmas a négy művelet egymással való összehasonlítására. Az összevetés alapja a műveleteknek az az inherens közös tulajdonsága, hogy felfüggesztik a folyamatban levő forduló, és ezáltal a folyamatban levő cselekvés előrehaladását. Három jegyet különítettem el, amelyek a progresszivitás megszakítását mint tulajdonságot alkotják a műveletekben, ezek a retrospektivitás, a redundancia, valamint a nem megfelelő szegmentum jegye. Mivel a progresszivitás megszakítása egy preferencia be nem tartása, és így jelölt nyelvhasználatnak minősül (Schegloff 2007; 2008b), a javítás minden esetben jelölt nyelvhasználat. Ha a progresszivitás megszakítása jelölt nyelvhasználat, és ezt a tulajdonságot a négy művelet esetében bináris jegyek rendszereként értelmezzük (a retrospektivitás, a redundancia és a nem megfelelő szegmentum jegyének megléte, ill. hiánya), akkor a jelöltségi elmélet (vö Jakobson 1984 [1932]; Trubetzkoy 1969 [1939]) alkalmazható lesz a négy javítási művelet technológiájának jellemzésére. Míg a csere és a törlés a hipotézis szerint [+retrospektív, +redundáns, +nem megfelelő], a beszúrás és az ismétlés [+retrospektív, +redundáns, -nem megfelelő].

A modell tesztelése csak indirekt úton, egy szubhipotézis felállításával volt lehetséges. Amellett érveltem, hogy mind a négy vizsgált javítási művelet változtat valamit azon a fordulón, amelyben alkalmazzák. Ha ugyanabban a fordulóban egymás után több műveletet alkalmaz a beszélő, akkor minden egyes művelet az előző művelet által megváltoztatott fordulón változtat. Az egyes fordulóverziók így egymásba kapcsolódnak, és az egyazon cselekvés során alkalmazott javítási műveletek nem függetlenek egymástól. Ennek alapján feltehető, hogy kiválasztásukban funkcióik mellett jelöltségük mértéke is szerepet játszik. A következő tendenciákat feltételeztem: az egyazon cselekvés során alkalmazott javítási műveletek közül egyik sem kevésbé jelölt, mint az őt megelőző művelet, és ha ez teljesül, bármely műveletet két különböző jelöltségű művelet közül a kevésbé jelölt követ közvetlenül.¹⁵ A szubhipotézis teszteléséhez megvizsgáltam minden olyan egymással szomszédos javítási műveletet a korpuszban, amely ugyanazon cselekvés kivitelezésében vesz részt. Az eredmények alapján a szubhipotézis plauzibilis, ez pedig indirekt módon támogatja a négy javítási művelet jelöltségi hipotézisét.

Láthatjuk továbbá, hogy a redundancia, a retrospektivitás és a nem megfelelő szegmentum jegye nem kimondottan a javítási műveletekhez tartozik, hanem a progresszivitás megszakításának tulajdonságát alkotja. Ezért ahhoz, hogy közvetlenül tudjuk tesztelni a jelöltségi hipotézist (azaz meg tudjuk állapítani az egyes jelöltségi kategóriák gyakoriságát a korpuszban), valamennyi olyan esetet be kell vonnunk a vizsgálatba, ahol a forduló progresszivitása felfüggesztődik. Az önjavító javítási műveletek mellett így számításba kell vennünk a javítási műveletek kombinációit, sőt azokat a jelenségeket is, ahol a folyamatban levő forduló progresszivitása javítás nélkül függesztődik föl. Mivel ez és már a korábbi vizsgálatok is több adatforrás kombinációját tették szükségessé, az adatok körülmertéke kezeléséhez indokolt az egyes lépések metaelméleti reflexiója. Ennek megtétele Kertész és Rákosi argumentációs modelljét felhasználva (Kertész–Rákosi 2012; 2014) szintén a jövőbeli céljaim között szerepel.

¹⁵ *Közvetlenül* alatt azt értem, hogy a két művelet között nincsen más javítási művelet.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom Németh T. Enikőnek, a tanulmány anonim lektorainak, Maleczki Mártának és az SZTE Általános Nyelvészeti Tanszékén működő pragmatika kutatószeminárium résztvevőinek értékes megjegyzéseikért, az SZTE Pszichológiai Intézetének, hogy a felvételek elkészítését lehetővé tették, valamint Gósy Máriának, hogy rendelkezésemre bocsátotta a BEA spontánbeszéd-adatbázis nyolc beszélgetését.

Hivatkozások

- Austin, John Langshaw 1962. *How to Do Things With Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Austin, John Langshaw 1979. *Philosophical Papers*. London: Oxford University Press.
- Drew, Paul 2013. Turn design. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 131–149.
- Drew, Paul – Traci Walker – Richard Ogden 2013. Self-repair and action construction. In Makoto Hayashi – Geoffrey Raymond – Jack Sidnell (szerk.) *Conversational Repair and Human Understanding*. (Studies in Interactional Sociolinguistics). Cambridge: Cambridge University Press. 71–94.
- Fox, Barbara A. – Makoto Hayashi – Robert Jaspersen 1996. Resources and repair: A cross-linguistic study of syntax and repair. In Elinor Ochs – Emanuel A. Schegloff – Sandra A. Thompson (szerk.) *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. 185–237.
- Fox, Barbara A. – Fay Wouk – Makoto Hayashi – Steven Fincke – Liang Tao – Marja-Leena Sorjonen – Minna Laakso – Wilfrido Flores Hernandez 2009. A cross-linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. In Jack Sidnell (szerk.) *Conversation Analysis*. (Studies in Interactional Sociolinguistics). Cambridge: Cambridge University Press. 60–103.
- Fox, Barbara A. – Yael Maschler – Susanne Uhmman 2010. A cross-linguistic study of self-repair: Evidence from English, German, and Hebrew. *Journal of Pragmatics* 42/9. (How people talk to Robots and Computers):2487–2505.
- Goodwin, Charles 1981. *Conversational Organization: Interaction Between Speakers and Hearers*. New York: Academic Press.
- Gósy Mária 2004. A spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. In Gósy Mária (szerk.) *Beszédkutatás 2004*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 6–18.
- Gósy Mária 2008. Magyar spontánbeszéd-adatbázis – BEA. In Gósy Mária (szerk.) *Beszédkutatás 2008*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 194–208.
- Greenberg, Joseph 1966. *Language Universals, with Special Reference to Feature Hierarchies*. The Hague: Mouton.
- Gyarmathy Dorottya 2009. A beszélő bizonytalanságának jelzései: Ismétlések és újraindítások. In Gósy Mária (szerk.) *Beszédkutatás 2009*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 196–216.
- Have, Paul ten 1999. *Doing Conversation Analysis: A Practical Guide*. London: Sage Publications.
- Heritage, John 1984. *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

- Heritage, John 2007. Intersubjectivity and progressivity in person (and place) reference. In Nicholas J. Enfield – Tanya Stivers (szerk.) *Person Reference in Interaction: Linguistic, Cultural and Social Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 255–280.
- Iványi Zsuzsanna 2000. A szókereső folyamatok szintaxisa. Konverzációelemzési kutatás. *Modern Filológiai Közlemények* 2/1:52–64.
- Iványi Zsuzsanna 2001a. A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* 125:74–93.
- Iványi Zsuzsanna 2001b. A konverzációelemzés miért-kérdései. A szókereső folyamat elhatárolása és altípusai. In Csatár Péter – Maitz Péter – Tronka Krisztián (szerk.) *A nyelvtantól a szövegtanig. Tanulmányok Kocsány Piroska tiszteletére*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 87–95.
- Jackendoff, Ray 2011. What is the human language faculty? Two views. *Language* 87/3:586–624.
- Jakobson, Roman 1984_1932]. Structure of the Russian verb. In Linda R. Waugh – Morris Halle (szerk.) *Russian and Slavic Grammar: Studies, 1931–1981*. Berlin: Walter de Gruyter. 1–14.
- Jefferson, Gail 1974. Error correction as an interactional resource. *Language in Society* 3/2:181–199.
- Jefferson, Gail 1984. On the organization of laughter in talk about troubles. In J. Maxwell Atkinson – John Heritage (szerk.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 346–369.
- Kertész, András – Csilla Rákosi 2012. *Data and Evidence in Linguistics: A Plausible Argumentation Model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kertész, András – Csilla Rákosi (szerk.) 2014. *The Evidential Basis of Linguistic Argumentation*. (Studies in Language Companion Series 153). Amsterdam: John Benjamins.
- Kitzinger, Celia 2013. Repair. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 229–256.
- Laakso, Minna – Marja-Leena Sorjonen 2010. Cut-off or particle – Devices for initiating self-repair in conversation. *Journal of Pragmatics* 42/4:1151–1172.
- Lerch Ágnes 2007. Az ismétlés mint az önjavítás eszköze a magyarban. In Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Nyelvelmélet – nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Kiadó. 123–130.
- Lerner, Gene H. 1996. On the 'semi-permeable' character of grammatical units in conversation: Conditional entry into the turn space of another speaker. In Elinor Ochs – Emanuel A. Schegloff – Sandra A. Thompson (szerk.) *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. 238–276.
- Lerner, Gene H. – Celia Kitzinger 2010. Repair prefacing in the organization of same-turn self-repair. Előadás. International Conference on Conversation Analysis 2010. július 4–8. Mannheim.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action formation and ascription. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 101–130.
- Luke, Kang-Kwong – Wei Zhang 2010. Insertion as a self-repair device and its interactional motivations in Chinese conversation. *Chinese Language and Discourse* 1/2:153–182.

- Németh, Zsuzsanna 2012. Recycling and replacement repairs as self-initiated same-turn self-repair strategies in Hungarian. *Journal of Pragmatics* **44/14**:2022–2034.
- Rieger, Caroline L. 2003. Repetitions as self-repair strategies in English and German conversations. *Journal of Pragmatics* **35/1**:47–69.
- Sacks, Harvey 1987_1973]. On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. In Graham Button – John R. E. Lee (szerk.) *Talk and Social Organisation*. Clevedon: Multilingual Matters. 54–69.
- Sacks, Harvey – Emanuel A. Schegloff – Gail Jefferson 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* **50/4**:696–735.
- Schegloff, Emanuel A. – Gail Jefferson – Harvey Sacks 1977. The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* **53/2**:361–382.
- Schegloff, Emanuel A. 1979. The relevance of repair to syntax-for-conversation. In Talmy Givón (szerk.) *Syntax and Semantics: Vol. 12: Discourse and Syntax*. New York: Academic Press. 261–286.
- Schegloff, Emanuel A. 1987. Recycled turn beginnings, a precise repair mechanism in conversation's turn-taking organization. In Graham Button – John R. E. Lee (szerk.) *Talk and Social Organisation*. Clevedon: Multilingual Matters. 70–85.
- Schegloff, Emanuel A. 1992. Repair after next turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. *American Journal of Sociology* **97/5**:1295–1345.
- Schegloff, Emanuel A. 2000. When „others” initiate repair. *Applied Linguistics* **21/2**:205–243.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 2008a. Self-initiated, same-turn repair: Three core topics. Előadás. Workshop on Repair and Intersubjectivity in Talk and Social Interaction. University of Toronto.
- Schegloff, Emanuel A. 2008b. Ten operations in self-initiated, same-turn repair. Előadás. Conference on Repair and Intersubjectivity in Talk and Social Interaction. University of Toronto.
- Schegloff, Emanuel A. 2013. Ten operations in self-initiated, same-turn repair. In Makoto Hayashi – Geoffrey Raymond – Jack Sidnell (szerk.) *Conversational Repair and Human Understanding*. (Studies in Interactional Sociolinguistics). Cambridge: Cambridge University Press. 41–70.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1975. Indirect speech acts. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics, Volume 3: Speech Acts*. New York: Academic Press. 59–82.
- Searle, John R. 1976. A classification of illocutionary acts. *Language in Society* **5/1**:1–23.
- Searle, John R. – Daniel Vanderveken 1985. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sidnell, Jack – Tanya Stivers (szerk.) 2013. *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell.

- Stivers, Tanya – Jeffrey D. Robinson 2006. A preference for progressivity in interaction. *Language in Society* 35/03:367–392.
- Stivers, Tanya 2011. Morality and question design: „Of course” as contesting a presupposition of askability. In Tanya Stivers – Lorenza Mondada – Jakob Steensig (szerk.) *The Morality of Knowledge in Conversation*. (Studies in Interactional Sociolinguistics). Cambridge: Cambridge University Press. 82–106.
- Trubetzkoy, Nikolai S. 1969 [1939]. *Principles of Phonology*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Wilkinson, Sue – Ann Weatherall 2011. Insertion repair. *Research on Language and Social Interaction* 44/1:65–91.

Függelék

A példákban használt konverzációelemzési átírási konvenciók (Jefferson 1984):

(.)	mikropauza; nagyon rövid szünet, körülbelül egy szótagnyi hosszúságú
(2.0)	megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
[nem	a bal oldali zárójel az átfedés kezdetét jelzi
[aha	
=	egyenlőségjel kapcsolja össze ugyanazon beszélő folyamatos megnyilatkozásának részeit, ha azokat a másik beszélő közbeszólása miatt az átírásban el kell szakítani egymástól; egyenlőségjel jelöli azt is, ha két megnyilatkozás között nincsen intervallum, de átfedés sincs
.h	hallható lélegzetvétel
.hh	hangosabb, hosszabb lélegzetvétel
nem?	a kérdőjel emelkedő intonációt jelez, amely nem feltétlenül esik egybe a megnyilatkozás végével
nem,	a vessző folytatólagos intonációt jelez
nem.	a pont eső intonációt jelez, amely nem feltétlenül esik egybe a megnyilatkozás végével
<u>nem</u>	az aláhúzás nyomatékos, hangsúlyos közlést jelöl
ne:m	a kettőspont a magánhangzó megnyúlását jelzi
ne-	a kötőjel a megszakítás jele
>nem<	a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója gyorsabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója
<nem>	a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója lassabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója
( )	az üres zárójel érthetetlen közlést jelöl
NEM	a nagy nyomtatott betűk hangosabb közlést jelölnek

A szerzőről

Németh Zsuzsanna az MTA-DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa. Kutatási területe a társalgáselemzés, azon belül is az azonos fordulóban megvalósuló önjavítás.

Elérhetősége: nemethzs7@gmail.com